

Η έννοια «έθνος» στην αρχαιότητα - Είχαν οι αρχαίοι Έλληνες, εθνική συνείδηση;

Επειδή έχουμε φτάσει στο σημείο, όπου θα πρέπει να δίνονται απαντήσεις και για τα πλέον αυτονόητα, κι επειδή η προπαγάνδα όταν μένει αναπάντητη, ισχυροποιείται στον μέσο νου ως η απόλυτη αλήθεια, καλό θα είναι να δοθεί ένα τέλος σ' αυτόν τον στείρο «αντιαρχαιοελληνισμό» (το άλλο άκρο της προγονολατρείας) που έρπει, καιρό τώρα στα διάφορα μονοπάτια του διαδικτύου και όχι μόνο.

Πολλοί είναι λοιπόν αυτοί -κι ανάμεσά τους και αρκετοί «μορφωμένοι»- που υποστηρίζουν πως δεν υπήρχε το έθνος ως έννοια στους αρχαίους Έλληνες. Ένα ακλόνητο «επιχείρημα» είναι πως ο χώρος της Ελλάδος ήταν χωρισμένος σε πόλεις-κράτη που ενίοτε πολεμούσαν το ένα το άλλο.

Δυστυχώς όμως γι' αυτούς, τους διαψεύδει η ίδια η ιστορία...

Παρ' ότι η έννοια «εθνικό κράτος» και όχι απλά «έθνος» άρχισε να σχηματοποιείται, έτσι όπως την γνωρίζουμε σήμερα, κυρίως από τον 18ο αιώνα, εντούτοις ο όρος «έθνος» (αλλά και «γένος»), δεν ήταν άγνωστος στον αρχαίο κόσμο. Ο Ηρόδοτος συχνά χρησιμοποιεί τον όρο «έθνεο» για να περιγράψει τις διάφορες φυλές, ελληνικές και μη που είχαν κοινή καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία κ.τ.λ. (π.χ. «...Ἄβαντες μὲν ἐξ Εὐβοίης εἰσὶ οὐκ ἐλαχίστη μοῖρα, τοῖσι Ἴωνίης μέτα οὐδὲ τοῦ οὐνόματος οὐδέν, Μινύαι δὲ Ὀρχομένιοι σφι ἀναμεμίχεται καὶ Καδμεῖοι καὶ Δρύοπες καὶ Φωκέες ἀποδάσμιοι καὶ Μολοσσοὶ καὶ Ἀρκάδες Πελασγοὶ καὶ Δωριέες Ἐπιδαύριοι, ἄλλα τε ἔθνεα πολλὰ ἀναμεμίχεται...» [βιβλίο «Κλειώ»], «ἔθνεα Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων» [βιβλίο «Τερψιχόρη»], «Μακεδόνων ἔθνεα» [βιβλίο «Ερατώ»] κ.ά.)

Η έννοια της πανελληνίας εθνικής συνείδησης, έστω και σε πρώιμο στάδιο· και η γνώση ότι υπάρχουν πολλά κοινά στοιχεία που ενώνουν τις διάφορες ελληνικές φυλές και πόλεις-κράτη, κάτω από τον όρο «Έλληνες» δεν απουσιάζει («οἱ δὲ Ἕλληνες κατὰ τάξεις τε καὶ κατὰ ἔθνεα κεκοσμημένοι ἦσαν» [«Ηροδότου ιστορίαι», βιβλίο «Πολύμνια»]), όπως δεν απουσιάζει και η κατανόηση της ελληνικότητας («τὸ Ἕλληνικὸν ἐὸν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον καὶ θεῶν ἰδρύματά

τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἤθεά τε ὁμότροπα» [«Ηροδότου ιστορίαι», βιβλίο «Ουρανία»]]. Τα ιστορικά τεκμήρια είναι αρκετά. Ενδεικτικά:

1. Στους Ολυμπιακούς Αγώνες, συμμετείχαν μόνο όσοι ήταν Έλληνες και την ευθύνη της εξακρίβωσης της καταγωγής των αθλητών, επιφορτίζονταν οι γνωστοί Ελλανοδίκες, ή Ελληνοδίκες (Έλλην+δίκη). Ο Ηρόδοτος αναφέρει μάλιστα, ότι απ' αυτόν τον έλεγχο πέρασε και ο βασιλιάς των Μακεδόνων Αλέξανδρος ο Α' κι αφού απέδειξε την ελληνικότητά του, τού επετράπη να συμμετάσχει στους αγώνες («πρὸς δὲ καὶ οἱ τὸν ἐν Ὀλυμπίῃ διέποντες ἀγῶνα Ἑλληνοδίκαι οὕτω ἔγνωσαν εἶναι. Ἀλεξάνδρου γὰρ ἀεθλεύειν ἐλομένου καὶ καταβάντος ἐπ' αὐτὸ τοῦτο, οἱ ἀντιθευσόμενοι Ἑλλήνων ἐξεῖργόν μιν, φάμενοι οὐ βαρβάρων ἀγωνιστέων εἶναι τὸν ἀγῶνα ἀλλὰ Ἑλλήνων· Ἀλέξανδρος δὲ ἐπειδὴ ἀπέδεξε ὡς εἶη Ἀργεῖος, ἐκρίθη τε εἶναι Ἕλληνα καὶ ἀγωνιζόμενος στάδιον συνεχέπιπτε τῷ πρώτῳ») [«Ηροδότου ιστορίαι», βιβλίο «Τερψιχόρη»]].

2. Σε κείμενο που έγραψε ο Ισοκράτης με αφορμή τους εκατοστούς Ολυμπιακούς Αγώνες και το οποίο απέστειλε για ανάγνωση στην Ολυμπία, διαβάζουμε: «Ταύτην γὰρ οἰκοῦμεν οὐχ ἑτέρους ἐκβαλόντες οὐδ' ἐρήμην καταλαβόντες οὐδ' ἐκ πολλῶν ἔθνων μιγάδες συλλεγέντες, ἀλλ' οὕτω καλῶς καὶ γνησίως γεγόναμεν, ὥστ' ἐξ ἧσπερ ἔφουμεν, ταύτην ἔχοντες ἅπαντα τὸν χρόνον διατελοῦμεν, αὐτόχθονες ὄντες...». Δηλαδή: «Κατοικοῦμε σ' αυτήν την χώρα, χωρίς να έχουμε εκδιώξει άλλους από εδώ, ούτε την καταλάβαμε βρίσκοντάς την έρημη, ούτε είμαστε μιγάδες ανακατεμένοι από διάφορα έθνη ανθρώπων, αλλά υπάρχουμε καλώς και γνησίως, διότι κατέχουμε την χώρα στην οποία γεννηθήκαμε και ζούμε καθ' όλη την διάρκεια της ιστορίας μας, αφού είμαστε αυτόχθονες...» (Πανηγυρικός, εδάφιο 24).

3. Στον «Πανηγυρικό» που εκφώνησε προς τους Αθηναίους ο Ισοκράτης, αναφέρεται σαφέστατα στο γένος των Ελλήνων: «Τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνασι, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείας τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας». Δηλαδή: «Εἶναι δε τόσο μεγάλη η απόσταση που χωρίζει την πολιτεία μας από τούς άλλους ανθρώπους ως προς την πνευματική ανάπτυξη και την τέχνη τού λόγου, ὥστε οι μαθητές της έχουν γίνει διδάσκαλοι τῶν άλλων και κατόρθωσε ὥστε το ὄνομα τῶν Ελλήνων να είναι σύμβολο ὄχι πλέον τῆς καταγωγῆς ἀλλὰ τῆς πνευματικῆς ἀνυψώσεως, και να ονομάζονται Ἕλληνες εκείνοι που παίρνουν τη

δική μας μόρφωση και όχι αυτοί που έχουν την ίδια καταγωγή».

4. Στην μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.), ο Σιμωνίδης ο Κείος αφιέρωσε το εξής επίγραμμα: *«Ελλήνων προμαχούντες Αθηναίοι Μαραθώνι, χρυσοφόρων Μήδων εστόρεσαν δύναμιν»* (Μετάφραση: «Αμυνόμενοι υπέρ των Ελλήνων οι Αθηναίοι στον Μαραθώνα, κατέστρεψαν τη δύναμη των χρυσοφορεμένων Περσών»). Να θυμίσουμε, ότι στην νικηφόρα μάχη του Μαραθώνα, απέναντι από τους 55.000 Πέρσες, μαζί με τους 10.000 Αθηναίους, συντάχθηκαν και 1.000 Πλαταιείς, ενώ υπήρχε και στρατιωτική βοήθεια 1.000 οπλιτών από την Σπάρτη, που όμως έφτασε καθυστερημένα στο πεδίο της μάχης. Στην ναυμαχία της Σαλαμίνας που ακολούθησε το ίδιο έτος, ο Αισχύλος (ο οποίος συμμετείχε ενεργά στην μάχη του Μαραθώνα και στις ναυμαχίες του Αρτεμισίου και της Σαλαμίνας) μάς αφηγείται μέσα από την τραγωδία του «Πέρσες», τον παιάνα των Ελλήνων: *«ὦ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε, ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τέ πατρῶων ἔδη, θήκας τε προγόνων: νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών»*. (Μετάφραση: «Εμπρός, τέκνα των Ελλήνων, ελευθερώστε την πατρίδα, ελευθερώστε τα παιδιά σας, τις γυναίκες σας, τα ιερά των πατρογονικών θεών σας, τους τάφους των προγόνων σας· τώρα ο αγώνας είναι για τα πάντα»).

5. Έλληνες δεν λογίζονταν μόνο όσοι κατοικούσαν στον κυρίως ελλαδικό χώρο, αλλά και έξω απ' αυτόν. Το 481 π.Χ., έναν χρόνο πριν την επική μάχη των Θερμοπυλών (480 π.Χ.), συγκλήθηκε πανελλήνιο συνέδριο στην Κόρινθο, για να αποφασιστεί η στάση που θα έπρεπε να κρατήσουν οι Έλληνες απέναντι στους Πέρσες. Προσκλήθηκαν επίσης οι Έλληνες της Μασσαλίας και της Κριμαίας, που δεν μπόρεσαν να προσέλθουν λόγω απόστασης, ενώ το παρόν έδωσαν οι Έλληνες της Κάτω Ιταλίας, οι Κρήτες, οι Κερκυραίοι κ.ά. Σ' αυτό το συνέδριο δεν προσκλήθηκαν μόνο οι Έλληνες που είχαν υποταχθεί στους Πέρσες, δηλαδή οι Έλληνες της Κύπρου, της Αιγύπτου, της Ιωνίας, της Μακεδονίας κ.ά. Έχουν ιδιαίτερη σημασία δε, οι δύο εκ των αποφάσεων που τελικά ελήφθησαν και που όριζαν πως:

α) Οι Έλληνες να πολεμήσουν μέχρι θανάτου τους Πέρσες.

β) Να τιμωρηθούν όσοι Έλληνες πολεμήσουν με το μέρος των Περσών.

6. Τις παραμονές της ιστορικής μάχης των Πλαταιών (479 π.Χ.), όπου σύμφωνα και με το επίγραμμα του περιηγητή Πausανία *«Σε αυτόν το πόλεμο πολέμησαν: Λακεδαιμόνιοι, Αθηναίοι, Κορίνθιοι, Τεγεάτες, Σικυώνιοι, Αιγινήτες, Μεγαρείς, Επιδαύριοι, Ορχομένιοι, Φλειάσιοι, Τροιζήνιοι, Ερμιονείς, Τιρύνθιοι, Πλαταιείς, Θεσπιείς, Μυκηναίοι, Κείοι, Μήλιοι, Τήνιοι, Νάξιοι, Ερετριείς, Χαλκιδείς, Στυρείς,*

Ηλείοι, Ποτειδαιάτες, Λευκάδιοι, Ανακτορείς, Κύθνιοι, Σίφνιοι, Αμβρακιώτες και Λεπρεάτες», ο βασιλιάς των Μακεδόνων, Αλέξανδρος ο Α', που είχε υποταχθεί στους Πέρσες, πάει κρυφά στο στρατόπεδο των Ελλήνων και τους μεταφέρει το στρατιωτικό σχέδιο του Μαρδόνιου και αιτιολόγησε την πράξη του, ότι ως Έλληνας δεν θα ήθελε να δει την Ελλάδα σκλαβωμένη: *«αὐτός τε γὰρ Ἕλληνας γένος εἰμὶ τῶρχαῖον καὶ ἀντ' ἐλευθέρης δεδουλωμένην οὐκ ἂν ἐθέλοιμι ὄρᾶν τὴν Ἑλλάδα»* («Ηροδότου ιστορίαι», βιβλίο «Καλλιόπη»).

7. Όπως εξιστορεί ο Αρριανός, όταν ο Μέγας Αλέξανδρος νίκησε τους Πέρσες στην μάχη του Γρανικού ποταμού (334 π.Χ), αιχμαλώτισε όσους Έλληνες είχαν πολεμήσει ως μισθοφόροι στο πλευρό των Περσών και είχαν παραβιάσει την κοινή απόφαση, να μην πολεμήσουν Έλληνες εναντίον Ελλήνων, και τους έστειλε στη Μακεδονία για να εργαστούν σε καταναγκαστικά έργα. Παράλληλα έστειλε 300 περσικές πανοπλίες στην Αθήνα, ως ανάθημα στη θεά Αθηνά, με τη εντολή να συνοδεύεται από το επίγραμμα «Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων»: *«ἔθαψε δὲ καὶ τοὺς μισθοφόρους Ἕλληνας, οἳ ξὺν τοῖς πολεμίοις στρατεύοντες ἀπέθανον. ὅσους δὲ αὐτῶν αἰχμαλώτους ἔλαβε, τούτους δὲ δήσας ἐν πέδαις εἰς Μακεδονίαν ἀπέπεμψεν ἐργάζεσθαι, ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησιν Ἕλληνες ὄντες ἐναντία τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο. ἀποπέμπει δὲ καὶ εἰς Ἀθήνας τριακοσίας πανοπλίας Περσικὰς ἀνάθημα εἶναι τῇ Ἀθηνᾶ ἐν πόλει. καὶ ἐπίγραμμα ἐπιγραφῆναι ἐκέλευσε τόδε. Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων»* («Αλεξάνδρου Ανάβασις», Βιβλίο Α).

8. Αιώνες αργότερα, τον 15ο αιώνα, όταν η λαίλαπα του θεοκρατικού Βυζαντίου είχε αποδώσει στον όρο «Έλληνας» μια εντελώς αρνητική σημασία, ο Έλληνας φιλόσοφος Γεώργιος Πλήθων Γεμιστός, «υπενθυμίζει» στον αυτοκράτορα του Βυζαντίου, Εμμανουήλ Παλαιολόγο, πως *«Ἕλληνες ἐσμέν ὧν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, δέσποτα, ὡς ἡ φωνὴ ἡμῶν καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ»* (Μετάφραση: «Έλληνες είμαστε, αυτοί των οποίων είστε βασιλιάς, όπως η γλώσσα μας και η παιδεία μας μαρτυρούν»).